

**ԱՆԳՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**  
**ԱԼԻՇԱՆԻ ՌՈՄԱՆՈՒԶՄԻ ՄԱՍԻՆ**  
**«ՔՆԱՐ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ»Ի ԱՌԻԹՈՎ**

«Քնար ամերիկեան», առանց բարձր յաւակնութիւններու, ամփոփ հատոր մըն է, հրատարակուած 1874ին Վենետիկի մէջ, ուր Ալիշան ծաղկաքաղօրէն թարգմանած է ոտանաւորներ Ժ. Ղարու նորածին ամերիկեան զրականութեան, ու՝ մանթիք կրօնա-բարոյական նկարագիր ունեցող հեղինակներէն:

Հատորը զուրկ է նախաբանէ և կը պակսի ուսիցէ ակնարկ թարգմանութեան զրական շարժառիթն ու նպատակը բացատրող: Կան լոկ ընծայականի մը հանդամանք ունեցող հետեւեալ տողերը. «Նախաբան ծաղկաքաղ յաղնուազոյն մարդաց մտաց բանաստեղծից նորոյ աշխարհին՝ այս փունջ սրբազան և սրտառուչ տաղից, փոխարեւալ ի հայկականս հնարուն բարբառ, նուիրի ի վայելիս զգայուն սրտից համասեւոյն սիրաբանից...»:

Պէտք է սակայն բոլորովին պարագայական նկատել թարգմանողական այս ճիշդ, թէ՛ն և այդ հեղինակներուն հանդէպ իր յատուկ նախասիրութեան պատճառն ալ յատուկ չի տեսնուիր: Արդարեւ այդ թարգմանութեան ռաւածիկն նկատուած՝ զուրկ են զրական բարձր դնահատանքէ: Հարկ է հետեւաբար խորանալ հարցին մէջ: Ալիշան իրրեւ բանաստեղծ, շարունակեալ կերպով իր ներաշխարհը կը կրէ իր մէջ: Այդ ներաշխարհը ունի ինքնատիպ խոր արտայայտութիւններ, որոնք կը խթանուին և յարատեւօրէն կը խմորուին, Ալիշանի յղացքին հիմք կազմող հական դաշտափար-տարբերէ:

Ալիշան իրրեւ բանաստեղծ, եղակի դոյութիւն մըն է: Եթէ բանաստեղծութիւնը ճշակն է ճշմարտին և կեանքը յուզող փոթորկալից ու հարցալարոյց երեւոյթներուն ազդակը, այն ատեն Ալիշանի զրական ստեղծագործութիւնը իր թաքուն ծալքերով և թաղմակողմանի արտայայտութիւններով ենթակայ է բնագանցական վերլուծութիւն: Այս տեսակէտով Ալիշանի «ռոմանթիզմ»ը զրական ուղղութիւն մը ըլլալէ աւելի, կենդանի ապացոյց մըն է ռումանթիք հոսանքը սնուցանող իրականութիւններու անհրաժեշտութեան և բացարձակութեան: Ալիշան հարազատ մարմնացումն էր «ռոմանթիզմ»ի. դասականութիւնը Ալիշանի մօտ աւելի ձեւին մէջն էր և կը մնար արտաքին. մինչ «ռոմանթիզմ»ը կը կազմէր նիւթը, խորքը, մանաւանդ թէ նոյն և միակ կարելի արտայայտութիւնը Ալիշանի բանաստեղծութեան:

Արդարեւ, Ալիշան բանաստեղծ էր և քահանայ, ախպինք, միջնորդը յաւիտեանականին և ժամանակաւորին: «Ռոմանթիզմ»ը, ինչպէս նշած են շատեր, հոգեական ժամանակաւոր դոյութեան յաւիտեանական վայրկեանն է. ժամանակաւորին սահմանափակ, կաշկանդիչ կաղանքներէն ձեւերական պահէ: Ալիշան հաւատքի առաքելն էր. ժամանակաւորի վաղանցուն նիւթականութեան կը հակադրէ նոյն ալիք իրականութեան հոգեկանութիւնը, իրրեւ աղօտ նշոյլը յաւիտեանական բացարձակ



(Անդլիոյ բանաստեղծներ): Ընորուած բոլոր հեղինակներն ալ ժամանակակից են Ալիշանի, ընդամենը տասներկու հեղինակ:

1) Bryant, William Cullen (1794-1878). A Hymn to the North star (Առ աստղն հիւսիսոյ), To a waterfowl (Առ հաւն ջրային), A Hymn of the sea (Նուազ ի ծով), November (Նոյեմբեր), Thanatopsis (Մահատեսութիւն):

2) Longfellow, Henry Wadsworth (1807-1882). The reaper and the flowers (Հեծողն եւ ծաղկունք), Sand of the desert in an hour-glass (Աւազ անապատի քի ժամաշափ ապակուջ):

3) Willis, N. P. (1806-1867), Absalom (Աբսալոմ), Hagar in the Wilderness (Ագար յանապատի):

4) Whittier, John Greenleaf (1807-1892). To the dying year (Ի տարեվերջն):

5) Dana, Richard Henry (1787-1879). Immortality (Անմահութիւն):

6) Lucretia Maria Davidson. The song at twilight (Երգ վերջալուսոյ):

7) Saunders, A. A. When we pass o'er yonder river (Երբ ժամ անցցուք ընդ բացական ընդ դեռն ալի):

8) Charlott Elliott. On leaving home for a milder climate (Ի թողուլն դռուն՝ ի խնդր ամրադոյն կլիմայի):

9) Eastburn, James Wallis. The blind man's lament (Գանգատ կուրսի):

10) Peabody W. O. B., The land of the blest (Երկիր երանելեաց):

11) Norton Andrews. On the death of a friend (Ի մահ բարեկամի):

12) A. A. The raising of Jairus's daughter (Թաբուիւն դստերն Յայրոսի), Retirement (Մեկուսութիւն), The dying girl (Աղջիկն օրհասական), The angel of patience (Հրեշտակ համբերութեան), The dying child (Մանուկ մեքծ ի մեռանիլ):

Առաջին ակնարկով անշուքարելի ոտանաւորներ կը կարծուին. եւ առանձնաբար առնուած՝ են իսկ այլապէս. սակայն նկատի առած թարգմանիչը՝ ռոմանթիք բանաստեղծ մը, միջավայրը՝ օտարութիւնը, պարագաները՝ պանդխտութիւնը, այլ թարգմանութիւնը կը դառնայ զբաղան աբսալուտութեան պոռթկումի նոր եղանակ մը, տեսակ մը բանաստեղծական ներշնչումի պահանջին արդիւնքը, պահանջ մը հաղորդակցութեան մէջ մտնելու

ուրիշի մը, որ իր սարսուռով կը նոյնանայ թարգմանիչ բանաստեղծին հետ. ասով իր զբաղումներուն, իր տեսլականներուն կու տայ նոր ընդարձակում, ձեւով մը անոնք կը դառնան, եղականապէս բլրապետութեան եւ սարսուռած ճշմարտութեան մը կենդանի վկանները, վերածելով դանոնք եւ տալով անոնց հասարակականի դրոշմ եւ տարածականութիւն: Բնութեան կենդանի եւ մտերմ ներկայութիւնը ունի, կեանքը յուզող վէրքերու, բալասանի հանգամանք. այս տեսակէտով յատկանշական է Պրայէնդի հետեւեալ տողերը, Ալիշանի թարգմանութեամբ, ուր կարծէք Ալիշան անկախ կը բանաստեղծէ քան կը թարգմանէ. բաղդատութեան զիւրութեան համար բնադիրն ալ կը մէջըրենք.

Առ սիրողն իւր եւ զովող կերպարանացն  
 Բոլոր Բնութիւն զու պէսպէս օրինակաւ  
 Իստակից. Ի խնդարին նորա ժամս՝ արձակէ ձայն  
 Բերկարիւ, Բաղդունակ իմըն ժրպիտ, դեղեցկութիւն  
 Կերհաստ. Իսկ ի վարանսըն տըխուրս՝ կարեկցարար  
 Սողոսկեալ Հեղիկ մեղմիկ՝ եւ զանխուլ իմըն կորզէ  
 զդառնութիւն: (Անդ, էջ 80)

To him who in the love of Nature holds  
 Communion with her visible forms, she  
 speaks

A various language; for his gayer hours  
 She has a voice of gladness, and a smile  
 And eloquence of beauty, and she glides  
 Into his darker musings, with a mild  
 And healing sympathy, that steals away  
 Their sharpness ere he is aware.

Պրայէնդ 1811ին կը գրէ այս բանաստեղծութիւնը, որուն վերնագիրն է Thanatopsis (Մահատեսութիւն՝ Ալիշանի թարգմանութեամբ) եւ 1817ին հրատարակելով դայն կը գրուէ ուշադրութիւնը հասարակութեան: Ինչպէս կը տեսնուի



անդլերէն բնազիրը ազատ չափով է, մինչ  
Ալիշանի թարգմանութիւնը չափաւոր է  
(4+3, 4+3): Հոս Ալիշան կը յայտնուի  
անկախ իր թարգմանողական արուեստին  
մէջ. արգարեւ կը հանդիպինք շարադա-  
սական նոր կազմի ու ձեւի, արդիւնք՝  
մեկնողական ճիշդի եւ խնամքի քան լոկ  
թարգմանողական արուեստի. այնքան որ  
հայերէն թարգմանութիւնը բնագրի բաղ-  
դատականը չի պահանջեր: Ալիշանի  
թարգմանութիւնը կուռ է եւ ներգաշնակ-  
բաւ է նկատել մէջբերուած կտորին վեր-  
ջին տողը.

... that steals away

Their sharpness ere he is aware.

Ալիշան ունի պարզապէս

... և դանխուլ իմըն կորզէ զդառնութիւն:

ուր յատկանշական է հետեւեալը. անդլե-  
րէն «ere he is aware»-ին իմաց Ալիշան  
ունի լոկ «դանխուլ» բառը:

«Մահատեսութիւնը» Պրայէնդի լաւա-  
դոյն զործը, կամ Լոնկֆելլոյի «Հնձողն  
և ծաղկունք»ը (The reaper and the flo-  
wers) Իթէ մի՛ միայն Ալիշանի անունով  
մեղի ծանօթ ըլլալին, առանց զժուարու-  
թեան պիտի դասաւորուէին Տխրունի  
«Մահու մրմունջը» շարքին մէջ: Արդա-  
րեւ հոն կայ բնութենական խոր ներշնչ-  
ում, Աստուած իբր ներմշայտուն իրակա-  
նութիւն, առանց վտանգելու Անոր վե-  
րանցականութիւնը, մահուան սարսափը  
... բայց եւ միաժամանակ անոր անխու-  
սափելիութիւնը ամոքող խորհրդածու-  
թիւններ, նպատակ ունենալով՝ ցուցա-  
դրել մահուան հասարակական բնոյթը եւ  
անոր ընծայած ազատազրուամբ.

Այլ ի կայանս յաւիտեանց ոչ մէն միակ  
երթիցես:

Եւ ոչ քան դայն տենչայցես վեհագունից  
կայանից:

Ընդ նահապետս երկխալ երկրի երթեալ  
հանդիցես,

Ընդ արքայից, ընդ բրտանց ընդ իմաստ-  
նոց եւ լաւաց.

Կերպարանք վեհք, ալեւորք ժամանակաց  
անցելոց:

Ամենեքին ի միում մեծամեծար տապանի:  
(Անդ, էջ 80)

Yet not to thine eternal resting-place  
Shalt thou retire alone, – nor couldst  
thou wish  
Couche more magnificent. Thou shalt  
lie down

With patriarchs of the infant world –  
with kings,  
The powerful of the earth – the wise,  
the good,

Fair forms, and heary seers of ages past,  
All in one mighty sepulchre.

Բացի մտածողական կամ խորհրդածա-  
կան այս տողերէն՝ կան նաեւ նկարագրա-  
կան բնութենագրական ոտանաւորներ, ո-  
րոնք նմանապէս զգալի մերձակայութիւն  
մը ցոյց կու տան թարգմանիչին հետ:  
Այսպէս Պրայէնդի «Նուաղ ի ծով» (A  
Hymn of the sea) եւ կամ «Առ հաւն ջրա-  
յին» (To a water fowl) «Բնունքի» մէջ  
ամփոփուած ոտանաւորներու բնոյթն ու-  
նին, ուր արտաքին նկարագրութեան  
զուգընթաց կայ հոգեկան ապրումի ան-  
զրադարձութիւնը եւ կամ խօսակցութիւն  
Արարիչին հետ.

Հըզոր է ծով, այլ հզորագոյն որ վարէ  
զխեռն կոհակ:

Ձեռքն քո, Տէր, կառոյց դափունս, պե-  
ղեաց զանդունդն անյատակ.

Շունչդ որ խաղաց ի սկզբունքն յերես նո-  
րին՝ խաղայ ցարդ.

Ի նոյն թափոյ նահանջեալ ալեաց՝ զլորին  
յառնեն ու անկանին:

(Անդ, էջ 62)

The sea is maghty but a mightier sways  
His restless billows. Thou whose hands  
have scooped  
His boundless gulfs and built his shore,  
thy breath  
That moved in the begining o'er his  
Moves o'er it evermore. [face

Պանդուխտ կեանքի մը ներաշխարհ հոգեվիճակին պատկերաւոր արտայայտութիւնն է Պրայէնդի հետեւեալ տողերը, որոնք կը փակեն հանրածանօթ «Առ համ ջրային» (To a waterfowl) ոտանաւորը.

Ահա դու դնացեր ի բաց.

Անդունդք երկնի զգէմքդ հետասոյլ արա-  
[բին.

Այլ քոյ յողովնս զըրշմեցաւ խրատ խորին  
Եւ կացցէ անդ անմոռաց,

Որ վարէն յօգս անշաւիդ  
Ծըրկեց ի ծիրս ըլլօ թըրէս անխոտոր,  
Յեկար յուռօջս՝ յոր երթայցեմ մեռա-  
Ուղղեցցէ եւ դիմ շաւիղ: [ւոր՝  
(Անդ, էջ 42)

Thou'rt gone, the abyss of heaven  
Hath swallowed up thy form; yet, on  
my heart  
Deeply has sunk the lesson thou hast  
given,

And shall not soon depart.

He who, from zone to zone,  
Guides through the boundless sky thy  
certain flight  
In the long way that I must tread alone,  
Will lead my steps aright.

Ծրագրէն դուրս է հոս մասնական քըն-  
նարկում մը կատարել յիշեալ բանա-  
ստեղծներուն եւ Ալիշանի միջեւ: Բաւա-  
կան է նշել, անդրադարձնել, ստեղծել  
այն միջոցաւորը՝ որ կը պայմանաւորէ ձե-  
ւով մը Ալիշանի այս համեստ թարգմա-  
նութիւնը, որոշ լոյս մը սփռելով, Ալի-  
շանի բանաստեղծական միջավայրին վը-  
րայ: Ալիշանի մօտ արտայայտուած ոռ-  
մանթիք մեկամարդձոտութիւնը կը դառ-  
նայ սոփոարար, իմաստասիրելով մարդ  
էակի զոյութեան շուրջ: Իրականութիւնը  
որ կը մեռնի եւ որ սակայն կ'անմահա-  
նայ յաջորդաբար (հմտ. Dr. A. A. Sanu-  
ders «When we pass o'er yonder river».  
«Յորժամ անցցուրք ընդ րայսկան ընդ  
դեան այն»): Ալիշանին է այս ընտրանքը

հեղինակներու եւ Ալիշանի «ոմամթիգ»ը  
կը մնայ այս սահմաններուն մէջ, առանց  
իյնալու յոռեան յուսահատութեան մը  
մէջ (ինչպէս երբեմն կը հանդիպինք Պայ-  
րանի կամ Կէօթիկի մօտ), արդէնը շատ  
անդամ աղլու պատրանքներու:

Ալիշանի մօտ կը հանդիպինք հռոմէ-  
նաւ. վերադարձի մը դէպի նախնականու-  
թիւնը, դէպի անցեալը, եւ ասիկա իր  
կրկին բաժանումներով, աղղային եւ կրօ-  
նական: «Քնար Ամերիկեան»ի մէջ լեթէ  
շունինք աղղայնաշունչ եւ յեղափոխական  
հանդամանք ունեցող ոտանաւորներ [գար-  
մանալի է այս տեսակէտով բացակայու-  
թիւնը Ուոլթ Ուիթմանի (Walt Whit-  
man 1819-1892) Ալիշանի ընդհանուր  
թարգմանողական գրականութեան], ու-  
նինք սակայն կրօնական եւ սուրբ գրային  
նիւթերէ կամ դէպքերէ ներշնչուած ոռա-  
նաւորներ: արդէն իսկ ինչպէս սկիզբը նը-  
շեցինք հեղինակին նպատակն ալ այդ ե-  
ղած է: Առով զգալի կը յայտնուի ոռմամթի-  
քի հոսանքի ուրիշ յատկանիշներէն մին.  
այսինքն վերադարձ մը դէպի միջին դա-  
րը, դէպի միսթիք ու աստուածամերձ  
գրականութիւն մը: Բացի ասիկց, նախ-  
նականութեան ու միջնադարեան նշմար-  
ներէն մին է Ալիշանի Նահապետ կոչու-  
մը, եւ աշուղային ընդհանուր երեւոյթը  
յիշեցնող Ալիշանի դործածած մոթիֆներ-  
ը:

«Քնար Ամերիկեան» հատորը իր հա-  
մեստ չափերուն մէջ, առիթը տուաւ կա-  
տարելու ինչ ինչ անդրադարձութիւններ  
Ալիշանի բանաստեղծութեան ոռմամթիք  
հունին շուրջ: Բաղդատական գրականու-  
թիւն մը մեծապէս կը լուսարանէ հեղի-  
նակի մը գրական դիրքը եւ իմաստ կու  
տայ երբեմն իր թիւի կարծուած տողերուն:  
Ալիշանի այս թարգմանութիւնը կ'ընդար-  
ձակէ գրական աղղեցութիւններու ծիրը եւ  
կու տայ կարեւորութիւնը նորանոր մեկ-  
նութիւններու եւ ուսումնասիրութիւննե-  
րու:

Հ. ՌԱՓԱՅԷԼ ԱՆՏՈՆԵԱՆ